

PAPER DETAILS

TITLE: KUR'ÂN'DA "İHRAÇ" KAVRAMI ÖZELİNDE GÖÇ OLGUSU

AUTHORS: Ahmet Sait SİCAK,Necmettin ÇALISKAN

PAGES: 483-514

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/612895>

KUR'ÂN'DA "İHRAÇ" KAVRAMI ÖZELİNDE GÖÇ OLGUSU

FROM THE QUR'ANIC PERSPECTIVE; MIGRATION (IN THE CONTEXT OF
EXPULSION)

AHMET SAİT SICAK

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ,
İLAHİYAT FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
Assicak@mku.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5161-9191>

NECMETTİN ÇALIŞKAN

DOÇ. DR., HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ,
İLAHİYAT FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
ncaliskan@beyza.net

 <https://orcid.org/0000-0003-2877-115X>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
20 Ekim / October 2018

Kabul Tarihi / Accepted
23 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Sıcak, Ahmet Sait – Çalışkan, Necmettin, "Kur'ân'da "İhraç" Kavramı Özelinde Göç Olgusu [From the Qur'anic Perspective; Migration (in the Context of Expulsion)]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 5/9 (Aralık/December2018): 483-514.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

KUR'ÂN'DA "İHRAÇ" KAVRAMI ÖZELİNDE GÖÇ OLGUSU*

Öz

Kur'an, tarih boyunca birçok insanın karşı karşıya kaldığı göç realitesini kendi terminolojisi içerisinde ifade etmiştir. Ortaya çıkış sebeplerine bağlı olarak birçok isimle karşımıza çıkan göç olgusu kavramlaştırılırken Kur'an'ın, göçün safhalarını da dikkate aldığı görülür. Hz. Peygamber ve inananların Yüce Allah yolunda yaptıkları hicret; Kur'ani perspektifle aynı zamanda inkârcıların Müslümanları kendi memleketlerinden çıkarma ve ayrılmak zorunda bırakma faaliyetlerinin sonucudur. Böylelikle Kur'an, göçün bir safhasını "ihraç" kavramı ve yakın anlamlılarıyla beraber ele almaktadır. Bu göç sürecinin öncesinde ve sonrasında Müslümanlara birçok tavsiyede bulunan Kur'an, onları çeşitli vesilelerle de teselli etmektedir.

Bu çalışmada, ihraç safhasının göç ve hicret olgusu içerisindeki yeri ve Kur'an'da kullanımı tespit edilecektir. Ardından bu kullanımla verilen mesajların müminler ve özellikle de Suriyeli mülteciler için neler vadettiği tefsir ilmi açısından incelenecektir. Bu çalışmayla kaybedenlerden ve kaybedilenlerden müteşekkil negatif anlam alanlı vatanından çıkarılma olgusuna maruz kalmış mültecilerin, maddi ve manevi pek çok kazanım sağlayan pozitif yönlü toplumsal değişim olgusu olarak hicret ve dolayısıyla ihraç kavramıyla tanıştırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Göç, Kur'an, Hicret, İhraç, Suriyeli, Mülteci

FROM THE QUR'ANIC PERSPECTIVE; MIGRATION (IN THE CONTEXT OF EXPULSION)

Abstract

The Qur'an speaks of the reality of migration, which many people have endured throughout history, within its own terminology and in accord to the divine purpose. The phenomenon of migration appears with various names in relation to its causes, and the Qur'an seems to conceptualize this phenomenon by taking the stages of migration into account. The migration that the Prophet and the believers performed in the cause of God was, from the Qur'anic point of view, due to the unbelievers' actions to force them leave their homeland. Thus the Qur'an takes up a stage of migration with the notion of ikhraj or expulsion and with its near-synonyms. The Qur'an gives advices to the Muslims through and after this stage and consoles them on various occasions.

This paper will determine the place of the stage of ikhraj within the phenomenon of hijra or migration and its usage in the Qur'an. It will then discuss the messages derived from this usage for believers and, in particular, the believing Syrian refugees in Kilis and what these messages allude in terms of spiritual health, given their losses of social status and economic sufficiency, in a multidisciplinary manner by using data from the areas of Qur'anic commentary, sociology, and psychology. This study aims to introduce the Syrian refugees, who have undergone asylum with negative semantic field composed of losers and losses, to the notions of migration, as well as expulsion, as a phenomenon of social change with positive dimension and that might bring with many material and spiritual gains.

Keywords: Tafsir, Migration, Qur'an, Hijra, Expulsion, Syrian, Refugee

* Bu çalışma, 26-27 Ekim 2017 tarihinde Kilis'te yapılan *Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Ortadoğu Sempozyumu*'nda Ahmet Sait Sıcak ve Necmettin Çalışkan tarafından sunulan "Kur'ani Perspektiften Göç ve Suriyeli Mülteciler İçin Tanındığı İmkânlar" adlı bildiriden istifade edilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Tarih boyunca başta peygamberler olmak üzere toplumsal değişimi sağlamaya çalışan insanların en fazla karşılaştıkları zorluk; vatanlarından çıkarılma (ihrac) ve göçtür. Bu sebeple Kur'ân'da, birçok peygamberin ve ümmetin *hicret* ve *ihracı* aktarılır.

İnsanın içinde yaşadığı evren sürekli olarak bir taraftan doğa olaylarıyla çalkalanırken diğer taraftan da sosyal hadiselerle sarsılmaktadır. Sosyal hadiseler içerisinde toplumu ve bireyleri doğrudan etkileyen bu sarsıntıların başında sosyal felaketler gelmektedir. Bu felaketlerden sonuçları itibarıyla en yıkıcı olanları arasında savaşlar ilk sırada yer alır. Savaş, ardından büyük travmalar bırakan, telafisi güç ciddi hasarlara yol açmaktadır. Özellikle modern dünyada gelişen teknolojiyle beraber savaş felaketi, geçmiş asırlara nazaran tahrip gücü çok daha yüksek, sonuçları da bir o kadar ağır sarsıntıların habercisidir. İşte bu sarsıntılara yol açabilecek toplumsal hadiselerin başında da savaşın tetiklediği ferdî ve toplumsal göçler gelmektedir. 2011 yılından itibaren Suriye'de yaşanan iç savaş, milyonlarca insana, insanlık tarihinde eşine az rastlanan acı olayları yaşatmıştır.¹ Sahip olduğu mal ve can varlığını koruyamayan, neticede her şeyini bırakarak bir başka ülkeye sığınmak zorunda kalan mültecilerin, yaşananlara tahammül edebilmeleri ve ruh sağlıklarını koruyabilmeleri oldukça zordur. Konuya ilişkin yapılan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu ruh sağlığı ile din arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.² İlk muhataplarından günümüze insanlara rehber olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, benzer hatta daha sıkıntılı durumlarda ve diğer birçok konuda zorluklarla karşı karşıya kalan müminler için olduğu gibi Suriyeli mü'min³ mülteciler için de terapi ve manevi destek adına ilk başvurulması gereken teselli kaynağıdır.

¹ Yapılan araştırmalarda; yakın arkadaş veya aile üyelerinden birinin (eş-çocuk hariç) ölümünü, işkenceye maruz kalmasını, kaçırılmasını veya rehin alınmasını yaşamak veya bu olaylara tanık olmak, savaştan etkilenmiş bir bölgede bulunmak ve cenaze dışında cesetler görmek veya onlara dokunmak gibi travmatik olaylarla karşılaşan Suriyeli mülteciler arasında en az bir travmaya maruz kalma oranı %98 olarak saptanmıştır. Bkz. Eser Sağaltıcı, *Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Taraması* (Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2013), 56.

² Bkz. H. G. Koenig, "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice", *Southern Medical Journal* 97/12 (2004): 1194-1200; Mustafa Köylü, "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007): 65-92; Mustafa Köylü, "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi", *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 28 (2010): 5-36; Köylü, "Kur'an'da Ruh Sağlığı", *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 31 (2011): 5-37.

³ Kur'ân'ın evrensel beyanlarına tüm insanlar muhatap olsa da O'ndan hakkıyla ancak inananlar istifade edebilmektedir. İmanın algı, anlama ve yoruma etkisi için bkz. (el-Bakara 2/26, 282; el-A'raf 7/146; el-Enfâl 8/29; el-İsrâ 17/82; el-Fussilet 41/44); Ahmet Sait Sıcak, *Kur'an Tefsirinde Öznellik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 303, 304 vd.; İmanın yanı sıra ruh sağlığı-din ilişkisi ile ilgili yapılmış olan araştırmaların bir kısmında ilişkinin pozitif diğer bir kısmında ise negatif

Bu çalışmanın amacı; başta savaş olmak üzere din, mezhep, ırk, ekonomik ve siyasi hangi sebeple olursa olsun, kişinin vatanından çıkarılması hadisesinin Kur'an'da nasıl ele alındığıdır. Vatandan çıkarma eyleminin (ihraç) nasıl gerçekleştiğini, ihraç hadisesinin mahiyetini, ihraca yol açan sebepleri, tarihte kimlerin ihraç hadisesiyle karşı karşıya kaldığını ve ihracın sonuçlarını ortaya koymak bu araştırmanın hedefleri arasındadır. Böylelikle günümüzde yaşanan göç hadiselerine çözümsel perspektifler sunulmuş olacaktır. Kur'an'da ihraç kavramı ne kadar iyi anlaşılabilirse, başta Suriyeli mülteciler olmak üzere günümüzde yaşanan sorunların çözümü adına katkı sağlama olasılığı da o denli artacaktır.

Yapılan araştırmalarda Kur'an'da *ihraç* kavramı ve mahiyetine ilişkin ülkemizde müstakil herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Kur'an'da ihraç kavramının mahiyetini tespit edebilmek için öncelikli olarak bu kavramın kullanım sıklıkları tespit edilip Kur'andaki yeri tayin edilmeye çalışılacaktır. Konulu tefsir metodolojisine bağlı olarak ele alınacak olan ihraç kavramı Kur'an'da muhtelif sûrelerde yer aldığı için ilgili konular kendi içerisinde alt başlıklarla toparlanarak bir durum tespiti yapılacaktır. İlk olarak Şeytan ve Hz. Âdem'in bulundukları yerden çıkarılmalarına değinilecektir. Daha sonra tarihi olarak geçmiş dönemde hangi peygamberlerin ihraç hadiseleriyle karşı karşıya kaldıkları saptanacaktır. Bu saptamayla beraber ihracın sebepleri ve sonuçları üzerinde durularak bu sonuçlardan hareketle Hz. Peygamber'in ihracı ve ardından hicreti üzerinde inceleme yapılarak daha önce yaşanan ihraç olaylarıyla benzerlikleri ortaya konulacaktır. Son olarak ihraçla ilgili belirleyici bazı özellikler tespit edilerek ilgili âyetler bağlamında yorumlar yapılacaktır. Konu bütünlüğünün dağılmaması ve tek noktaya odaklanabilmek için Kur'an metni esas alınacak ancak tefsir kaynaklarından yoğun olarak değil, ihtiyaç duyulduğunda istifade edilecektir.

Bu çalışmada Suriye başta olmak üzere günümüzde yaşanan savaş ve göç hadiselerinin ilk defa yaşanmadığı, insanoğlunun, hayat serüveninin başlangıcından itibaren sürekli bu gibi sıkıntılarla karşı karşıya geldiği ortaya konulacaktır. Böylelikle Kur'an'da özellikle müminlerin başına sosyal afet ve felaketlerin gelebileceği realitesinden hareketle bu tarz sıkıntıların üstesinden gelebilmek için Kur'an'ın sunduğu yol haritası, sosyal problemlere çözüm arayan akademik çevrelerle paylaşılmış olacaktır. Geçmişte

çıkmasına etki eden birçok öznel süreç söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Apaydın, "Ruh Sağlığı - Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 59-77.

yaşanan ihraç olaylarına ilişkin Kur'ân'ın sunduğu bu yol haritasının günümüzde yaşanan başta göç ve iltica gibi sıkıntılara nasıl uyarlanması gerektiği hususunda da çeşitli verilere ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu veriler sayesinde, mülteci durumunda olan müslümanların yaşadıkları sıkıntılara yönelik çözümsel rehberlik sağlanmış olacaktır.

1. KUR'ÂN'DA İHRAÇ KAVRAMININ MORFOLOJİK YAPISI VE KULLANIM SIKLIKLARI

Kur'ân'da birçok peygamberin ve ümmetin hicreti aktarılır.⁴ İslam literatürüne bakıldığında hicretin ihraç kavramına göre daha fazla yer aldığı görülür. Oysaki Kur'ân'da ihraç, hicret kavramına göre daha fazla tekrar edilip konu edinilmektedir. *Hecera* (هجرة) kökü Kur'ân-ı Kerim'de 31 kere geçmektedir. Bunlardan yedisinde; terk etmek, vazgeçmek ve boykot etmek anlamlarında kullanılmaktadır. (en-Nisâ 4/34; Meryem 19/46; el-Mü'minûn 23/67; el-Furkan 25/30; el-Müzzemmil 73/10; el-Müddessir 74/5). 24 yerde ise göç etmek manasındadır. Vatandan çıkarılma olgusu (خرج) kökü kullanılarak 51 yerde; (خطف), (فضض) ve (فزز) kökleri kullanılarak 6 yerde olmak üzere toplamda 57 yerde Kur'ân'da tekrar etmektedir.⁵

Kur'ân-ı Kerim'de 11 ayrı sarf formunda 157 âyette 182 defa tekrar eden *harece* (خرج) kökü, birçok yerde vatandan çıkartmak/çıkartılmak manasında kullanılmıştır. *Harece* kökü Kur'ân'da sülâsî fiil vezninde 53 kere tekrar ederken bu manada sadece emir kipinde⁶ (أُخْرِجْ) şeklinde altı kere geçmektedir (el-A'râf 7/13, 18; Yûsuf 12/31; el-Hicr 15/34; el-Kasas 28/20; Sâd 38/77). Ayrıca vatandan çıkmanın emredilmesi manasında Kur'ân'da bir kere yer almaktadır (en-Nisâ 4/66).

Kur'ân'da ifâl veznindeki *ahrece* (أُخْرِجَ) fiili ise toplam 99 yerde geçmektedir. Bu 99 tekrardan 37 âyette 38 kere *harece* (خرج) kökü fiil formunda vatandan çıkartmak/çıkartılmak manasında kullanılmıştır (el-Bakara 2/36, 84, 85, 191, 191, 246; Âl-i İmrân 3/110, 195; en-Nisâ 4/75; el-A'râf 7/27, 82, 88, 110, 123; el-Enfâl 8/30; et-Tevbe 9/40; İbrâhîm 14/13; el-İsrâ 17/76; el-Hac 22/40; eş-Şuarâ 26/35, 57; Tâhâ 20/57, 63, 117; en-Neml 27/37, 56;

⁴ Ahzemi Sâmîün Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerim* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, Şeriketü'r-Riyâd, 1417/1996), 173-261.

⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim bi-hâşiyeti'l-mushafü's-şerif*, 3. Baskı (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1991), 289.

⁶ Sülâsi olarak bu kökün emir kipi haricinde vatandan çıkma manasına kullanılmamasının, Nisâ sûresinin 66. âyetinde belirtildiği üzere ölümle bir tutulan vatandan çıkma olgusunun kişinin iradesine bağlı olarak gerçekleşmesinin oldukça zor olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Kur'ân vatanından iradî olarak çıkmayı *Hicret* olarak isimlendirmiştir.

el-Câsiye 45/35; el-Ahkâf 46/17; Muhammed 47/13; ez-Zâriyât 51/35; el-Haşr 59/2, 8, 11, 12; el-Mümtehine 60/1, 8, 9; el-Münâfikûn 63/8). *Harece* (حرج) kökü ifâl vezninin ismi meful formunda *muhrec* (مُخْرَج) şeklinde geçtiği beş yerin ikisinde (el-Hicr 15/48; eş-Şuarâ 26/167); mastar olarak ise *ihraç* (إِخْرَاج) şeklinde geçtiği altı yerin dördünde aynı süreci ifade etmek için kullanılmaktadır (el-Bakara 2/85, 217; et-Tevbe 9/13; el-Mümtehine 60/9).⁷ Sonuç olarak *harece* (حرج) kökü, 50 âyette 51 kere vatandan çıkartmak/çıkartılmak manasında kullanılmıştır.

2. KUR'ÂN'DA VATANDAN ÇIKAR-IL-MA MANASINA GELEN DİĞER KELİMELELER

Kur'ân'da vatandan Çıkar-ıl-ma olgusunu ifade etmek için *harece* (حرج) kökü dışında, üç farklı kökün (*hatafe*, *fezeze*, *fedada*) de kullanıldığı görülmektedir. Sahip oldukları nüanslarla birlikte değerlendirilmesi gereken bu üç kök siyak ve sibağa bağlı olarak gelişen manalarıyla bakıldığında yine bu süreci nitelemektedir. Kur'ân'da yedi yerde geçen, hızlıca ve aniden çekip çıkartmak anlamlarına gelen *hatafe* (حَطَفَ) kökünden gelen *yetehattafu* (يَتَحَطَّفُونَ) fiili üç âyette (el-Enfâl 8/26; el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67) vatanından çıkarma anlamı için kullanılır. Kur'ân'da üç yerde tekrar eden *fezeze* (فَزَزَ) kökünden gelen; korkutarak, ürküterek, baskı kurarak sürgün etme ve çıkarma manalarına sahip *yestefizzu* (يَسْتَفِيزُونَ) fiili iki âyette (el-İsrâ 17/76, 103) bu manayı ifade eder. Kur'ân'da *fedada* (فَضَضَ) kökünden türeyen kelimeler toplam dokuz yerde geçmektedir. Altı yerde *fidda* (فِضَّة) şeklinde gümüş anlamına gelir. Aynı kökten gelen ve beraberliği terk ederek dağılma zorunda bırakmak ve şehirden çıkartmak anlamlarını taşıyan ve Kur'ân'da üç defa tekrar eden *infadda* (أَنفَضَ) fiili bir âyette (el-Münâfikûn 63/7) vatanından çıkarılma, yurdunu terk etmek zorunda bırakılma sürecini farklı yönleriyle ifade için kullanılmaktadır. Kur'ân'da yine çokça kullanılan ve genellikle Allah yolundan alıkoyma manasında gelen *sadd* ve *sudûd* (صَدَّ ، صُدُّوا) kökünden türeyen 41 âyette 42 kelime yer almaktadır. Bu kelime *hecr* kökünden türeyen kelimelerle terk etmek manasında kullanıldığı gibi yüz çevirmek ve engel olmak manalarında da gelmektedir.⁸ Kur'ân'da *sadd* kelimesi öz yurdundan çıkarılarak birkaç yıl uzak kalan daha sonra tekrar öz yurduna girmek isteyen Muhacirlerin Mekke'ye girişlerinin engellenmesi manasın-

⁷ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfreh*, s. 289.

⁸ Ahmed Ubeyd Kubeysî, *Mevsûatü'l-kelime ve ehavâtiha fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.), 7: 51.

da kullanılarak (Bakara 2/217) vatandan çıkarılma sürecinin sonraki safhalarını ve sürdürülebilir kılınmasını ifade için kullanılmaktadır.

Kur'ânda (حج) kökünün yer bildiren bazı terkiplerle birlikte kullanıldığı görülür. Vatan ve yurt anlamına gelen *diyâr* (دِيَار) kelimesiyle beraber *min* harf-i cerriyle "مِنْ دِيَار" şeklinde aynı cümle içerisine vatanından çıkmak ya da çıkarmak anlamında 12 âyette kullanılmaktadır. (el-Bakara 2/84, 85, 243, 246; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisa 4/66; el-Enfâl 8/47; el-Hac 22/40; el-Haşir 59/2, 8; el-Mümtehine 60/8, 9). Yer, yurt ve vatan anlamına gelen *arz* (أَرْض) kelimesiyle beraber *min* harf-i cerriyle aynı cümle içerisinde beş yerde, (el-A'raf 7/110; İbrâhîm 14/13; Tâhâ 20/57, 63; eş-Şuara 26/35) memleket, kasaba, kent, yurt ve ülke anlamına gelen *karye* (قَرْيَة) kelimesiyle beraber *min* harf-i cerriyle aynı cümle içerisinde dört yerde geçmektedir. (el-A'raf 7/82, 88; en-Neml 27/56; Muhammed 47/13).

3. VARLIK ÂLEMİNDE VATANINDAN İLK İHRAÇ EDİLENLER

Kur'ânda vatanından ve yurdundan çıkarılmanın tarihi, insanoğlu ve cinler için onlar daha dünyaya ayak basmadan başlamaktadır. İnsan ve cin topluluklarından, içerisinde bulunduğu vatandan ilk ihraç edilen kişiler; Şeytan, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'dır.

3.1. Hz. Adem'in Cennet'ten İhracı

Yüce Allah'ın Hz. Âdem ve Havvâ'yı "Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis), sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun" (Tâhâ 20/117) beyanıyla uyarmıştır. Buna rağmen, şeytanın onları aldatarak yasağa sürüklemesi sonucunda aslî vatan⁹ olarak vasıflandırılan cennetten kendilerini çıkarmasının (el-Bakara 2/36) yolu açılmıştır. Allah, Hz. Âdem ve Havvâ'yı uyardığı gibi aynı şekilde tüm Âdemoğullarını da "şeytan, anne-babanızı cennetten çıkardığı gibi sizi de saptırmazın" (el-A'râf 7/27) şeklinde uyarılmaktadır. Âyetlerde de görüleceği üzere bu çıkarma eyleminde zorbalık ve cebirden ziyade aldatma yolu kullanılmıştır. Burada aldananların ve şeytan tarafından aldatılanların vatanlarından mahrum kalacağı uyarısının yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cennetten çıkarılma, iki insanın bulunduğu yerden ayrılımları ve hem kendileri hem de kendilerinden sonra gelecek nesiller için çile dolu (el-

⁹ Cennet mutlak olarak değil doğup büyüme ve evlenip yerleşmek gibi kayıtlar sebebiyle veya hut müminler için baş sonrası *vatan-ı aslî* olarak tanımlanabilir. Fıkıh literatüründeki; *vatan-ı aslî*, *vatan-ı ikamet* ve *vatan-ı süknâ* ayrımı için bkz. Fahrettin Atar, "Sefer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 298.

Beled 90/4) bir hayata adım atmaları açısından düşünüldüğünde negatif bir gelişme olarak tavsif edilebilir. Fakat insanlar için çoğalmaya izin verilmeyen, tenasülün olmadığı cennetten çıkarılmakla Hz. Muhammed başta olmak üzere yüzbinlerce peygamberin ve milyonlarca insanın cennete girmesinin yolunun açıldığı düşünüldüğünde¹⁰ Allah'a inanan ve dinin kurallarına uyan insanlar için pozitif bir gelişme olduğu açıktır. Bu durum ilahî takdire¹¹ ve bu takdire bağlı olarak daha birçok hikmete¹² bağlanabilir. Hz. Âdem'le başlayan süreçte vatandan çıkma ya da çıkarılma hadiselerine bakıldığında ciddi sebeplerin ve büyük dönüşümlerin olduğu görülür.¹³ Peygamberler tarihi ve büyük fetihler incelendiğinde de hicret ve göç hadiselerinin tarihin seyrini değiştirdikleri söylenebilir.

3.2. Şeytan'ın Cennet'ten ve Semâ'dan İhracı

Yüce Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra meleklerle beraber İblis'e de Hz. Âdem'e secde etmelerini emretti. İblis bu emre itaat etmeyerek başkaldırması neticesinde, ilahî emre itaat eden mütevazî meleklerin mekanı olan sema ehli arasından kovuldu. İblis'in kovulması olayı *ihraç* kavramıyla Kur'an'da sadece Mekki sûrelerde yer almakta ve üç ayrı sûrede dört âyetle anlatılmaktadır. Araf sûresindeki iki âyetle; "(Allah), "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi." (el-A'râf 7/13, 18) buyruğuyla Şeytan'ın bir taraftan manevî derecesindeki rütbesi düşürülürken diğer taraftan da sema ehli arasında bulunduğu mekânsal konumdan da indirilerek, aşağı bir yer olan dünyaya tenzili ifade edilmektedir. Şeytan'ın ihracı, Hicr ve Sâd sûrelerinde de lafzî müteşâbih iki âyetle "dedi ki; öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun." (el-Hicr 15/34; Sâd 38/77) ibaresiyle anlatılmaktadır.

Araf sûresinde geçen âyetle, bir yerden başka bir yere geçme manalarına gelen *ihraç* ve *hubût* (هُبُوط) kelimeleri aynı cümle içerisinde yer almıştır. *Hubût*, yüksek bir yerden aşağıya inmek anlamına gelmektedir. Yukarı çıkmanın zıddıdır.¹⁴ Âyetle geçen *ihraç* kelimesi, *hubût* emrini tekit için gel-

¹⁰ İsmâil Hakkî el-Halvetî el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.), 1: 110.

¹¹ Buhârî, "Kader", 11, "Enbiya", 31, "Tefsir Taha", 1, 3, "Tevhid", 37; Müslim, "Kader", 13, (2652); Muvatta, "Kader", 1 (2, 898); Ebu Davud, "Sünnet", 17, (4701); Tirmizî, "Kader", 2, (2135).

¹² Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 358.

¹³ Nebi Bozkurt, "Tarihi Değiştiren Yolculuk", *Hicret*, ed. Muhammed Bedirhan (İstanbul: TÜRKKAD, 2015), 131-135.

¹⁴ Muhammed b. Mukrim b. 'Alî Ebu'l-Fadl Cemâluddîn el- Ensârî er-Ruveyfî'î İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Dâr Sâdır, h. 1414), 7: 421.

miştir ve emrin bir uzantısıdır.¹⁵ Bazı âlimlere göre Şeytan önce Cennet'teki vatanından semâya, sonra da semâdaki meskeninden yere gönderilmiştir.¹⁶ Şeytan'ın isyan ederek Yüce Allah'ın emrinden dışarı çıkması onun vatan olarak yaşadığı Cennet'ten çıkmasına sebep olmuştur.¹⁷ Vatandan çıkmak/ çıkarılmak şeytan için eş zamanlı olarak konumunu, rütbesini kaybetmek ve ulvî iken alçalmak manalarına gelmektedir.

4. KUR'ÂN'DA YERYÜZÜNDEKİ VATANINDAN ÇIKMA VE ÇIKARILMA (İHRAÇ) HADİSELERİ

Kur'ânda vatanından çıkma ve çıkarılma hadisesi birçok olay üzerinden geniş ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu başlıkta geçmiş peygamberler, ehl-i kitap, Hz. Peygamber ve mü'minler hakkında konu edinilen ihraç hadiseleri incelenecektir.

4.1. Önceki Peygamberler ve Kavimleri Arasındaki İhraç Hadiseleri

Vatanından ve yurdundan çıkarma, tarih boyunca şeytana uyup şeytanlaşmış insanların, kâfirlerin; Peygamberler ve onlara uyan müminler için ortaya attıkları tehditlerin başında gelmektedir. (el-Enfâl 8/30; İbrâhîm 14/13). Kur'ân'da vatanından çıkarılma olgusu bazen peygamberin ve kavimlerin ismi müphem bırakılarak (el-Bakara 2/243) bazen de peygamber ve kavimlerin ismi belirtilerek yer almaktadır. Kur'ân; Hz. Âdem (el-Bakara 2/36; el-A'râf 7/27; Tâhâ 20/117), Hz. Lût (el-A'râf 7/82; eş-Şuarâ 26/167; en-Neml 27/56), Hz. Şuayb, (el-A'râf 7/88) Hz. Mûsâ (el-A'râf 7/110; Tâhâ 20/57; eş-Şuarâ 26/35, 57) ve Hz. Muhammed (el-Mümtehine 60/1) gibi hemen bütün peygamberlerle ilgili gerçekleşen göç olgusunu, vatanından çıkarılma olarak ele almıştır.

Kur'ânda zikredilen hemen bütün kâfirler birbirleriyle sözleşmiş gibi kendilerine gönderilen peygamberleri tehdit ederek vatanlarından çıkarcaklarına dair yemin ve kararluluklarını izhar etmişlerdir. Nitekim İbrâhîm sûresinde Yüce Allah "İnkâr edenler, peygamberlerine; "Andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dinimize dönersiniz" dediler. Rableri de onlara şöyle vahyetti: Biz zalimleri mutlaka yok edeceğiz." (İbrâhîm

¹⁵ Muhammed Tantâvî, *et-Tefsîrül-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru Nahdati Mısır, 1997), V, s. 252.

¹⁶ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 11: 258.

¹⁷ Tantâvî, *et-Tefsîrül-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 5: 252.

14/13) buyurmaktadır. Bu âyet, genel kural olarak da kabul edilebilecek iki hususu ortaya koymaktadır. Birincisi her peygamber bulunduğu vatanından çıkarılmak istenmiş; ikincisi ise peygamberleri vatanından çıkaranlar helak olup gitmişlerdir. Nitekim bunun bir kural olduğu başka âyetlerde de hatırlatılmıştır. (el-İsrâ 17/77).

Hız. Lût, Kur'ân'da vatanından ihraç edilişı anlatılan peygamberlerdir.¹⁸ O'nun uyarılarına (el-A'râf 7/80, 81; en-Neml 27/54, 55) karşı kavminin cevabı, alaylı bir üslupla "Çıkarın bu adamları memleketinizden! Çünkü bu adamlar pek temiz insanlarmış!" şeklinde olmuştur. (el-A'râf 7/82; en-Neml 27/56). Lut kavmi, Hız. Lût'un uyarılarına devam etmesi üzerine (eş-Şuarâ 26/161, 166) "Ey Lût! (İşimize karışmaktan) vazgeçmezsen mutlaka (şehirden) çıkarılanlardan olacaksın!" (eş-Şuarâ 26/167) diyerek şehirden çıkarma hususundaki kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Kavminin, Hız. Lût'un uyarılarına cevaben tehditlerine devam ederek bu konuda ne kadar kararlı olduklarını vurgulamaları hatta bunu yaparken alay etmeleri ve böylelikle Hız. Lût'u ve ona inananları zelil kıldıklarını zannetmeleri, Allah tarafından en uygun bir karşılıkla cevaplandırılmıştır. Yüce Allah gönderdiği azapla şehirden çıkarılmayı değil, orada kalmayı bir azap haline getirmiştir. (ez-Zâriyât 51/31, 34). Böylece büyük bir lütuf olarak Hız. Lût'u ve yanındaki müminlerden bir kısmını şehirden çıkartmıştır. (ez-Zâriyât 51/35). Âyette geçen "biz çıkardık" ifadesi Hız. İbrahim'e gönderilen meleklere atfedileceği gibi bu ifadenin Allah'a atfedilmesi de uygundur. Bu durumda, "biz çıkardık" ifadesinin, şehirden çıkarılmak sûretiyle azaptan kurtarmanın sadece Allah'ın şanına ve azametine yakışacak bir büyüklüğü simgelediği söylenebilir.¹⁹ Böylelikle iki âyette (el-A'râf 7/82; en-Neml 27/56) tekrar eden *kavminin cevabı* "جَوَابَ قَوْمِهِ" ibaresinin kullanımının hikmeti daha net anlaşılmaktadır. Hız. Lût'un kavmine ve inananları yurtlarından çıkartmaya kendini muktedir zannedenlerin alaylarına karşılık en uygun cevap ve ceza,²⁰ gerçek kudret ve kuvvet sahibi tarafından verilmiştir.

Zâriyât sûresinde belirtildiği üzere Yüce Allah, önce Hız. İbrahim'e bir çocuk müjdelemek (ez-Zâriyât 51/28) daha sonra da Hız. Lut'un kavmini

¹⁸ Ramazan Şahan, *Kur'ân-ı Kerim'de Lut (a.s.), bununla ilgili İsrâiliyyât ve günümüze mesajları (bir konu tefsiri denemesi)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 50, 103, 207.

¹⁹ Murat Kaya, *Kur'ân'da Allah'a Ait Azametli İfadeler (Bunların Tahlili Ve Orijinal Bir İcaz Vechi Olarak Temellendirilmesi)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007), 192; Munir Mehmet Benek, *Kur'ân-ı Kerim'de Uluhiyyetle İlgili Azamet Cemi'nin Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2006), 97.

²⁰ Ahmet Sait Sıcak, *Kur'ân'da İstihza (Küçümseme)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 108-112.

helak etmek için melekler göndermişti. Bu melekler görevlerini yerine getirirken "Orada bulunan mü'minleri çıkardık"(ez-Zâriyât 51/35) âyetinde anlatıldığı üzere Allah, Sodom halkının helak olacağı şehirden (tehlike bölgesinden), Hz. Lut ve ona iman edenleri gücüyle, ihtiyarıyla,²¹ lütfuyla ve rahmetiyle uzaklaştırmıştır.²² Bu âyetle, mezkûr ihracın, müminler için bir rahmet ve helakten kurtuluş olduğu, bu kurtuluşun da ancak Allah'a iman etmekle mümkün olduğu anlatılmaktadır.

Hz. Şuayb da yurdundan çıkarılmakla tehdit edilenlerdendir. (el-A'râf 7/88). A'râf sûresinde Hz. Şuayb, kavmine doğru olanı göstermeye çalışmış (el-A'râf 7/85), Yüce Allah'ın yolundan gitmeye gayret edenleri engellemeleri gerektiğini söylemiştir. Kavmine bunu özellikle tehditler yağdırarak yapmamaları gerektiğini vurgulamıştır. (el-A'râf 7/86). Sulhtan yana bir tavırla muhataplarına hitap eden Hz. Şuayb, aynı yerleşkede inananlar olduğu kadar inanmayanların da bulunduğunu belirtmiş ve karşılıklı bir çatışma olmaksızın Allah'ın hükmünü beklemeleri gerektiğini ifade etmiştir. (el-A'râf 7/87). Buna rağmen kavminden kibirlenip büyüklenen ve böylece kendilerini başkalarını yurtlarından çıkarmaya muktedir olarak görenler, Hz. Şuayb ve inananları öz yurtlarından çıkartmakla tehdit etmişlerdir. (el-A'râf 7/88). İlgili âyetlerde dikkat çeken hususlardan birisi de inananları yurtlarından çıkartmakla tehdit edenlerin eskiden sayıca az oldukları ve Yüce Allah'ın lütfuyla darlıktan sonra genişliğe ve hali hazırdaki konumlarına ulaştıklarının belirtilmesidir. Bu durum iki defa (el-A'râf 7/86, 94, 95) aynı konunun siyak ve sibak bağlamı içerisinde zikredilmektedir. Bu nimetleri görmeyen ve sahip olduklarının Yüce Allah'tan geldiğini bilmeyen, imkânlarını büyüklenmek ve inananlara zulmetmek için kullanan kâfirleri, Yüce Allah acıklı bir azapla yakalamıştır. Âyet, Hz. Şuayb'ı yalanlayanların azap sonrasında sanki orada daha önce hiç yokmuşlar (el-A'râf 7/92) gibi helak edildiklerini belirtmektedir. Âyetle övünüp zulümlerine vesile kıldıkları "vatan" olgusunun artık onlar için de geçerli ve değerli olmadığı vurgulanmaktadır. Böylelikle zulme vesile olarak sürekli dillerine doladıkları vatan olgusunu etkinleştirmek isteyen birey ve topluluk için uygun bir ceza ve karşılık olarak vatan kavramı hatta var olma sıfatı kaldırılmıştır.²³

Kur'ân vatanından çıkarılma olgusuna yer verirken vatanından çıkarı-

²¹ Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1999), 28: 181.

²² Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-vasîl li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 14: 22.

²³ Suat Erdoğan, *Kur'ân Sünnet Işığında Suç Ceza Uygunluğu* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 200.

lanların sadece bu zorluğa katlanmakla kalmayacaklarını belirtmektedir. Hicret edenlerin, yurtlarını terk ederken bile vakıya muhalif olarak “vatandan çıkarma” vb. suçlarla itham edileceklerine ve bunun sonucunda psikolojik olarak da çökertilmeye çalışılacaklarına Kur’ân’da birçok âyette değinilmektedir. (el-Arâf 7/110; Tâhâ 20/57, 70; eş-Şuarâ 26/35).

Kur’ân’da ihraç kavramı, Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları özelinde birkaç farklı yönden ele alınmaktadır. Arâf, Tâhâ ve Şuarâ sûrelerinde ayrıntılı bir şekilde anlatılan konunun; dikkatsiz bir okuma ile yanlış anlaşılma müsait yapısı, inceliklerini anlama gayretinin ise kısmen kafa karışıklığına sebep oluşu, ancak hem tarihsel hem de metinsel bağlamın etkin ve doğru bir şekilde ele alınmasıyla aşılacak keyfiyettir. Mezkûr üç sûrede, diğer birçok sûrede de zikredildiği gibi Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları’nı Firavun’un yaptığı anne karnındaki bebeğe kadar uzanan (el-Bakara 2/49; İbrâhîm 14/6; el-Kasas 28/4), en kötü (el-Bakara 2/49; el-Arâf 7/141; İbrâhîm 14/6) alçaltıcı (ed-Duhân 44/30) zulümden ve kölelikten (eş-Şuarâ 26/22) kurtarmak istemektedir. Hz. Mûsâ’nın, Firavun’a yaptığı teklif; İsrâiloğulları’nı kendisiyle beraber göndermesi (el-Arâf 7/134; Tâhâ 20/47; eş-Şuarâ 26/17) ve böylelikle onların zulümden ve kölelikten kurtulmalarıdır. Bu teklifin hem Firavun hem de yardımcıları tarafından doğru bir şekilde anlaşıldığını; kendi üzerlerindeki belaların kaldırılması şartına bağlı olarak İsrâiloğulları’nın gitmesine izin vereceklerini söylemeleri (el-Arâf 7/134), İsrâiloğulları’nın “vatandan çıkartan” değil “vatandan çıkmak isteyen” olduklarının bilindiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Burada yurt olarak kabul edilen yerleşkenin bir zulüm yurduna dönüştürüldüğü ve oradan ayrılmanın artık bir lütuf haline geldiği görülmektedir.

Tarihsel ve metinsel bağlam, İsrâiloğulları’nın yurtlarını terk etmek zorunda bırakıldıkları bilgisini vermektedir. Âyetlerde görüldüğü üzere Firavun’un oluşturduğu söylemde; peygamberlik hakikatiyle sihir, zulme uğrayarak yurdunu terk etmek zorunda kalma hakikatiyle vatandan çıkarma suçlaması yer değiştirilmektedir. Firavun’un “Ey Mûsâ! Sihrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?” (Tâhâ 20/57) sözünü gerçeğe aykırı olmasına rağmen söylemesinin ve aynı cümle içerisinde Kur’ân’ın “Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın” (en-Nisâ 4/66) âyetinde ölümle bir tuttuğu “vatanından çıkarılma” olgusunu kullanılmasının sebebi ilk bakışta tam manasıyla anlaşılamamaktadır. Râzî (ö. 606/1209) Firavun’un “yurttan çıkartma” suçlamasını, kışkırtıcı bir argüman olarak değerlendirmektedir. Bu argüman Firavun’un muhatabı Kiptîlerin Hz. Mûsâ’ya karşı

şiddetli öfke ve nefret duymalarına sebep olacaktır.²⁴ Ayrıca "vatanından çıkarılma" lafzının kullanımı; iktidarın elden gideceği korkusunu taşıyan Firavun'un yaşananları, "vatan elden gidiyor" şeklinde halka lanse etmesi olarak da anamlandırılmıştır.²⁵

Uygulanan soykırım (el-Bakara 2/49; İbrâhim 14/6; el-Kasas 28/4) sonucunda yerleştikleri yurttan ayrılmak zorunda bırakılanlar ve sonrasında bu zulümden kaçmaları engellenenler İsrâiloğulları'dır. Ancak bunu sanki Kıptilerin vatanlarından çıkartılacağı²⁶ şeklinde lanse eden gerçek dışı söylem, iki âyette Firavun'a (Tâhâ 20/57; eş-Şuarâ 26/35) isnat edilirken bir başka âyette Firavun'un kavminden ileri gelenlere (el-A'râf 7/110) isnat edilmektedir. İsrâiloğulları'nın Mısır'daki varlığının ve Hz. Mûsâ tarafından eski yurtlarına götürülmeleri için ortaya konan çabanın Firavun yönetimi nezdinde oluşturduğu siyasî kaygıların, psikolojik bir harp ortamı doğurduğu söylenebilir.²⁷ Bu ortamda ya kaybetme korkusuna düşen Firavun'un kaygıları²⁸ ya da sinsice kurduğu tuzak veya her iki unsur birden onu böyle gerçek dışı bir kamuoyu oluşturmaya itmiştir. Kur'ân'da da çokça tekrar ettiği üzere Firavun, bu söylemi başta kendi yakınlarına sonra da tüm halka duyurarak onları Hz. Mûsâ'ya karşı tepki göstermeye yönlendirdiği görülmektedir. Vahiy çağrısını güvenlik tehdidi olarak algılayan Firavun'a ait sloganlaşan²⁹ söylemin, yapılan propagandayla sonradan Firavun'un yakınlarının da içselleştirdiği bir gerçek haline geldiği veya onların sorgulamaksızın sadece Firavun'u taklit ederek bunu yaptıkları söylenebilir.³⁰ Firavun'un ve kendi doğrularına inandırdığı kavminin ileri gelenlerinin bu haksız suçlamaları, başta Hz. Mûsâ'ya sonra da hakikati görerek iman eden her müminin üzerine attıkları görülmektedir. Firavun, vatanından çıkarma suçlamasıyla nasıl savunma mekanizmaları içerisinde çokça rastlanan yansıtmayla Hz. Mûsâ'yı suçluyorsa, aynı şekilde kavminin ileri gelenleriyle yaptığı planları ve kurduğu tuzakları da Hz. Harun ve Hz. Mûsâ'nın Rabbi'ne iman eden sihirbazlara (Tâhâ 20/70) yansıtmakta "Şüphesiz bu halkını

²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 63.

²⁵ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereçleri Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008), 717.

²⁶ Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddık Hasan Han Kınnevcî, *Fethü'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. İbrâhim el-Ensâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 4: 425.

²⁷ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 2: 244.

²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 507.

²⁹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 717.

³⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmudî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvili fî vucûhi't- te'vîl*, 3. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, h. 1407), 2: 139.

oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır.” (el-A'râf 7/123) diyerek bu sefer de vatanından çıkarma suçunu sihirbazlara atfetmektedir.

Böyle bir ortamda, o günün şartları içinde geniş kitleleri derinden etkilemekte olan ve dinî bir hüviyet de taşıyan sihir olgusunu ön plana çıkaran bir mücadele metodunun³¹ hem sihirbazlar hem de Firavun tarafından kullanıldığı söylenebilir. Sihirbazlar reel olanı göz yanılması vb. etkenlerle farklı şekilde gösterme olgusu olan sihri, eşyalar üzerinde kullanırken Firavun'un bunu söylem ve propaganda aracı olarak olaylar ve toplum üzerinde icra ettiği görülmektedir. Hz. Mûsâ'nın sözlerine başlarken “Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır.” (el-A'râf 7/105) diyerek sadece gerçeği dile getireceğine vurgu yapması oldukça önemlidir. Bu sözleriyle O'nun (as), başta Firavun olmak üzere Mısır'daki toplumun bahsedildiği gibi gerçeği gizleme ve farklı şekilde gösterme eğilimine karşı önlem aldığı düşünülebilir.

Hz. Mûsâ kıssası Şuarâ sûresinde, 10-68. âyetler arasında tarihî kronolojiye uygun olarak anlatılırken üslup değiştirilerek tarihî seyir bırakılır ve 57-59. âyetler Firavun ve İsrâiloğulları'nın akıbetlerine, ceza ve mükâfatlarına değinir. Buradaki takdim üslubunun, zulmün, şımarıklığın ve vahim boyuta ulaşan azgınlığın cezasının anında³² işledikleri cürme uygun olarak verildiğini göstermek amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Yüce Allah, Hz. Mûsâ'yı “vatandan çıkarma” suçu ile itham eden Firavun ve kavmini bahçelerden, akarsulardan (eş-Şuarâ 26/57), hazinelerden ve şerefli makamdan çıkararak cezalandırmıştır. İsrâiloğulları'nı da kaybettikleri nimetlere yeniden kavuşturarak (eş-Şuarâ 26/59) mükâfatlandırmıştır. Vakıanın gelişimi de ayrıca ibret vericidir. Firavun ve kavminin önde gelenlerinin gerçek dışı olarak sloganlaştırdıkları “vatandan çıkarılma” olgusu ve *ahrece* (أُخْرِجَ) fiili âyetlerin odak noktasını oluşturmaktadır. Onlar nasıl gerçeği saptırarak kendi kendilerine İsrâiloğulları'nı düşman ve suçlu addettilerse, aynı şekilde onları suçlayıp durdukları vatanından çıkarılma işini de kendi ayakları üstünde ve kendi iradeleriyle İsrâiloğulları'nı takip ettiklerini zannederek yapmışlardır. Böylelikle en fazla kendilerini aldatmış oldular. Onlar, Hz. Mûsâ ve kavminin izlerini sürerek peşlerine düşmüşlerdi. Bu, onların vatanlarından son çıkışları oldu. İçinde yaşadıkları bağlardan, bahçelerden, ırmaklardan, yer altı zenginliklerinden ve güzel yerleşim bölgelerinden bu

³¹ Karaman, *Kur'an Yolu*, 3: 546.

³² Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü's-Şurûk, 2003), 5: 2598.

şekilde çıkarılmışlardı. Bundan sonra o nimetlere tekrar dönemediler.³³ Onlar karşı tarafı güçsüz ve zelil (eş-Şuarâ 26/54), kendilerini çok ve kudretli görüp (eş-Şuarâ 26/56) nefret³⁴ (eş-Şuarâ 26/55) dolu bir kalbe sahip oldukları için İsrâiloğulları'nı takip etmek istemişlerdi. Yüce Allah da "onları çıkardık" (eş-Şuarâ 26/58) buyruğuyla kalplerinde yurtlarından çıkmalarını temin edecek sebepleri yarattığını, böylece bu duyguların çıkma işinin gerçekleşmesine ve verilen cezanın vuku bulmasına eş zamanlı olarak sebep olduğunu bildirmiştir.³⁵

Şuarâ sûresindeki bu âyetler başta vatan olmak üzere sahip oldukları pek çok nimet kendilerinden çekip alınan muhacirlerin, gelecekte kaybettikleri imkânlarla yeniden kavuşabileceklerine örnek olması açısından oldukça önemlidir.

Hız. Musa'nın Kıptiler'den birisini öldürmesinden sonra, kendisinin öldürülmesi hakkında devlet görevlilerinin bir toplantıda karar almaları üzerine, şehirden çıkmasının tavsiye edilmesi ve şehirden çıkıp gitmesi de ihraç kavramıyla ifade edilmiştir. (el-Kasas 28/21). Hız. Musa on yıl kadar bir süre, öz vatanından ayrı kalarak Medyen'de yaşamıştır. (el-Kasas 28/27). Peygamberlik O'na (as) ancak vatanından çıkması ve on yıl süren ayrılık sonrasında verilmiştir.

Neml sûresine Hız. Süleyman'ın "karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız." (en-Neml 27/37) âyetinde yer alan "çıkaracağız" (وَلَنُخْرِجَهُمْ) ifadesinde Sebe Melikesi'ne yönelik tehdidin, dünyevî gayelerle başka milletler üzerine onları yenmek ve yurtlarından çıkarmak gibi bir mana taşımadığını ifade etmek gerekir. Çünkü müfessirler buradaki çıkarmanın vatanından zorla çıkarmak ya da kovmak yoluyla değil, esir almak yoluyla çıkarmak manasında olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶ Ayrıca Hız. Süleyman'ın bu tehdidinin, Sebe halkının teslim olup Müslüman olmama şartına bağlı olduğu ifade edilmiştir.³⁷ Hız.

³³ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, 5: 2598.

³⁴ Nefret duyma sebepleri için ayrıca bkz. Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 24: 506.

³⁵ Biz çıkardık ifadesinin Yüce Allah'a nispetiyle ilgili olarak Râzi şöyle bir yorum yapmaktadır: "Biz, anların kalplerinde yurtlarından çıkmalarını temin edecek sebepleri yarattık. Böylece bu duygular çıkma işinin gerçekleşmesine sebep oldu. Binâenaleyh bu çıkarma işi, işte bu açıdan Allah'a nisbet edilmiştir." Bkz. Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 24: 506; Karaman, *Kur'an Yolu*, 4: 162-163.

³⁶ Şihâbüddin Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1415), 10: 195.

³⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 19: 459; Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Tefsiru'l-Mâturîdî (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 8: 116; İbrahim b. Ömer Bikâî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l İslamiyye, t.s.), 14: 163.

Süleyman'ın amacı daha fazla insanın iman etmesine, yeryüzündeki inkâr ve zulüm sistemlerinin ortadan kalkmasına yöneliktir.

Vatanını terk etmeyle ilgili olarak Yüce Allah: “Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi?” (el-Bakara 2/243) buyurmaktadır. Bu âyetle ölüm korkusundan dolayı savaşmaktan çekinip, kaçarak vatanını terk eden kimseler haber verilmekte ve Allah uğrunda savaşılması gereken yerde savaşmaktan korkup dünya sevgisinden dolayı mazeretler beyan edenler anlatılmaktadır. Âyetle Allah'ın emrini ve peygamberleri dinlemeyerek ölmek için daha güvenli yerler arayan bu topluluk hakkında, sonraki nesillere uyarı niteliğinde bir bilgi verilmektedir. Bu kişiler, öz vatanlarında kendi canlarının tehlikeye girmesi üzerine şehirden kaçarak daha güvenli yerler aramaya çalışmışlardır. Fakat kaçtıkları yerde ölüm kendilerini yakalamış ve kaçmaları onlara fayda vermemiştir.³⁸ Dolayısıyla kendi istekleriyle vatanlarını terk edenlerin de güvende olmadıkları bildirilmektedir.

Elmalı Hamdi Yazır'a göre bu âyetle siyak, savaş kıssasına daha uygun gibi görünse de âyetteki “ölümden sakınma” mutlak olduğu için, gerek taun ve veba gerekse muharebe her ne sebeple olursa olsun ölüm korkusuyla Yüce Allah'ın hükmünden kaçmak isteyenlerin hepsini kapsamaktadır. Yazır'a göre taun ve veba gibi toplu ölümlerde herkes bulunduğu yerden kaçmaya kalkmamalı, savaş lâzım olduğu zaman da büyük kitlelerden oluşan halk korkup vatanlarından kaçmamalıdır.³⁹

4.2. Ehl-i Kitap ve İhraç Hadiseleri

Kur'anda vatandan çıkma ve çıkarılma konusunda Ehl-i kitab'a yönelik âyetlerin de olduğu görülmektedir. Bu âyetlerin bir kısmı Hz. Peygamber'den önce yaşamış olan bir kısmı da Hz. Peygamber döneminde yaşayan Ehl-i kitap hakkındadır. Bakara sûresinde, Yüce Allah “Hani, ‘birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız’ diye de sizden kesin söz almıştık...” (el-Bakara 2/84) beyanı ile daha önce yöre halkını memleketinden çıkarmama hususunda İsrâiloğulları'nın verdikleri sözü hatırlatmaktadır. Bu âyetle geçen hitap Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudi âlimlerine ve seleflerine yönelik olmakla beraber, Yahudilerin haleflerine de bir uyarı niteliğindedir.⁴⁰ Medine'de Kaynukaoğulları, Nadi-

³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 496.

³⁹ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. Baskı (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2: 820.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 590.

roğulları ve Kureyzaoğulları adında üç Yahudi kabilesi vardı. Kureyzaoğulları Evs kabilesiyle, Nadiroğulları da Hazrec kabilesiyle müttefikler. Her kabile müttefikleriyle beraber olup diğer kabileyle savaşıyordu. Galip gelen de mağlup kabileyi yurtlarından çıkarıyordu.⁴¹ Hâlbuki İsrailoğulları, halkın yurtlarından çıkarılmasının Tevrat'ta yasaklandığını daha önceden biliyorlardı. Bakara sûresi 85. âyet Medineli Yahudiler, yöre halkını öz yurdundan çıkarmak onlara haram kılınmışken, Tevrat'ta daha önce seleflerinin verdikleri sözlere muhalefet ederek, yöre halkını diyarlarından çıkarma eylemine devam ettiklerini beyan etmektedir. Râzî (ö. 606/1210), kimi kişilerin birbirlerini yurtlarından ve vatanlarından çıkarmasının yasaklanmasını, çıkarma eyleminin kişiyi ölüme yaklaştıracak derecede büyük sıkıntı ve meşakkatler içermesine bağlamaktadır.⁴² Giriş bölümünde değinilen; Suriyeli vatanından çıkarılmış insanların %98lik travmaya uğrama oranından da anlaşılacağı üzere "insanları yurtlarından çıkarma" fiilinin büyük sosyolojik, ekonomik ve psikolojik etkileri vardır. Bu etkileri dolayısıyla Allah'ın yasaklamasının da ötesinde "üzerine söz alınan" (el-Bakara 2/84) böylelikle uyulması durumunda insanî özelliklerin devamına, yokluğunda ise insanlıktan uzaklaşmayı gerektiren bir davranıştır.

4.3. Hz. Muhammed ve İhraç Hadiseleri

Hz. Muhammed (sas) de yaşadığı göç sürecinin Kur'ân'da ihraçla isimlendirilip anlatıldığı peygamberlerdendir. Hz. Peygamber ve ashabının vatanlarından çıkarılma sürecinin anlatıldığı âyetlerde tarihî bir anlatımdan çok, genel esas ve kuralların ortaya konulduğu görülmektedir.

Kur'ân ilk olarak Hz. Peygamber ve ashabının vatanlarından çıkarılma sebeplerini zikreder. Onlar sırf Yüce Allah'a ve resulüne inandıkları için vatanlarından çıkarılmışlar, ölümle tehdit edilmişler ve gadre uğramışlardır. Bu hakikati beyan eden birçok âyet vardır.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ "Mü'minler sırf aziz, övgüye lâyık Allah'a inandıkları için o (zâlim)ler onlardan öç aldılar." (el-Burûc 85/8).

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ "Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir." (el-Hac 22/40).

⁴¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâs, h. 1423), 1: 120; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 161.

⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 591.

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ “Rabbiniz olan Allah’a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar.” (el-Mümtehine 60/1).

Nitekim aynı zorluk ve tehditler daha önceki ümmetler için de geçerli olduğu “Rabbim Allah’tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz?” (el-Mü’min 40/28) âyetiyle belirtilmiştir.

İnançları sebebiyle vatanlarından çıkarılanlar, şayet inanmayıp kendilerine tebliğ yapılmasına rağmen inkâr yolunu tercih etselerdi aynı şekilde vatanlarından çıkarılacaklardı. Bu gerçeği Yüce Allah “Allah kitap ehlinde inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır.” (el-Haşr 59/2) âyetiyle bildirmektedir. Bir yönüyle insanların yaşayacakları sıkıntının değişmeyeceği, böylelikle hangi sıkıntının yaşanacağını değil, niçin bu sıkıntının yaşanmış olduğunun önemini belirtmesi açısından bu âyet oldukça önemlidir. Aynı şekilde bu sıkıntıların bir imtihan olduğu Nisâ sûresinin 66. âyetinde belirtilmekte, fedakârlıkların da imanı kuvvetlendireceği ifade edilmektedir.

Yüce Allah’ın Rab sıfatına bağlı olarak en hayırlı toplum için belirlediği eğitim yolu, kimi zaman sabrı kimi zaman da şükrü gerektirmektedir. Vatanı ihraç edilip imtihan sürecinden geçirilenler eğer sabrederlerse şükredecekleri gün de gelecektir. Birçok kere kâfirlerle müminlerin sınavdan geçirilerek; müminlerin saflaşmasını, kâfirlerin ise mahvedilmesini sağlayan hadiselerin yaşandığını Kur’ân’da bildirilmekte (Âl-i İmrân 3/141, 154) ve zalimlerin yaşadıkları ibretlik cezalar, kendi zulümlerine bağlanmaktadır. (en-Nisâ 4/153). Böylelikle Mekkeli müşrikler yurdundan çıkarma söylemini öne sürerek kendi istibdat ve iktidarlarının ne kadar güçlü olduğunu ispat etmek ve bu durumu övgü vesilesi olarak göstermek isteseler de bunun helak sebepleri olabileceği âyette bildirilmiştir. “(Ey Muhammed!) Seni çıkaran kendi memleket halkından daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helâk ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı.” (Muhammed 47/13) ifadesiyle ilahî kudret karşısında Mekkeli müşriklerin acizlikleri tarihî gerçeklerle bir kere daha gözler önüne serilmiştir.

Mekkeli müşrikler inkârlarını gerçek ve görünür bir şekilde yapıyorlardı. Aynı şekilde Hz. Peygamber ve ashabını Mekke’den çıkartarak, kendilerine verilen gücü ve otoriteyi kötüye kullandıklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Münafıklar ise kendi inanç dünyalarını, vatandan çıkarma olgusu üzerinden kendilerine has tavırlarıyla yansıtmışlardır. “Münafıklar ‘Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır’ diyorlardı...” (el-Münâfikun 63/8). Bu ayete göre münafıklar

vatandan çıkartma gibi ahlakî ve insanî rezileti, izzet olarak görmüşlerse de bu, sadece onların iç âlemlerini kirleten kirli bir düşünce olarak kalmıştır. Kendilerine olan sözlerini böylelikle gerçekleştiremeyen münafıkların Ehl-i kitaptan inkâr edenlere verdikleri, “eğer sizi onlar vatanlarınızdan çıkarırsa biz sizin yanınızda olacağız” (el-Haşir 59/11) sözünü de gerçekleştiremedikleri âyetle anlatılmaktadır. Sonuç olarak münafıklar masum olan insanları yalnız Allah’a inandıkları için vatanlarından çıkarmak istemiş fakat ne kendilerine verdikleri sözü ne de dostlarına verdikleri ahitlerini tutabilmişlerdir.

Kur’ân’da vatanından çıkarma savaşıyla birlikte ele alınmıştır. Mümtahine sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez...” (el-Mümtahine 60/8). Bu âyetle de görüldüğü üzere ülkeden çıkarma eylemi savaştan hemen sonra gelmektedir. Âyetle savaşla yurdundan çıkarılma eylemi beraberce kullanılmış ve yurdundan çıkarma eyleminin savaş kadar ağır bir zorluk olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca herkesin vatandan çıkarma suçunu irtikâp ettiği bir toplumda buna tavır koyabilenlerin diğerleriyle eşit olmayacağı bildirilmiştir. Bir sonraki âyetle vatandan çıkarma cürmünü işleyenler kadar onları destekleyenlerin de bu kötülüktan mesul oldukları belirtilmektedir. “Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (el-Mümtahine 60/9). Bu âyetle müminleri öz yurdundan çıkaranlarla beraber onların çıkarılmasına destek verenlerle dost olmanın kınandığı ve her iki grubun da zalim kimseler olduğu ifade edilmektedir. Âyetle de görüldüğü gibi zalim olmak için savaşmak, öz yurdundan çıkarmak ve öz yurdundan çıkarılmaya destek vermek gerekmemektedir. Bu eylemleri yapanların yanında yer almak veya onları dost edinmek zalim vasfını almak için yeterli ve geçerli bir sebep olmaktadır. Nitekim Kur’ân’da diğer bir âyetle de zalimlere meyiletmenin de ateşe atılma ve İlahi yardımdan yoksun kalma sebebi olduğu bildirilmiştir (Hûd 11/113).

Hız. Peygamber’e yönelik olarak kullanılan ihraç kavramlarından birisi de Enfâl sûresinin beşinci âyetinde geçmektedir. Bu âyetle şöyle buyrulmaktadır, “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.” Âyetle, “Rabbin seni evinden çıkardı” (أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ) cümlesinde ge-

çen evin, Hz. Peygamber'in oturduğu ev olmadığı buradaki evin Medine şehri olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgiye bağlı olarak âyetin anlamı “seni Medine’den çıkarmıştı” ya da “seni şehrinde çıkarmıştı” şeklinde tefsir edilmiştir.⁴³ Bu durumda âyeti “seni vatanından çıkarmıştı” şeklinde anlamak da mümkündür. Bu âyette ihraç kavramının Yüce Allah’a izafe edilmesi, şartların Yüce Allah’ın iradesi tarafından çeşitli hikmetlere bağlı olarak şehirden dışarı çıkacak şekilde tecelli ettiği veya ihracın vahiy yoluyla gerçekleştiği anlamına da gelmektedir.⁴⁴ Sahâbîlerden bir kısmı Medine’den dışarı çıkmak ve yurtlarını terk ederek savaşmak istememişti. Onlar Yüce Allah’ın vadettiği iki taifeden, kervan ve Mekke ordusundan, güçsüz olanını arzu etmişlerdi. (el-Enfâl 8/7). Bu âyette Yüce Allah hak uğruna vatandan çıkarma iradesini gerçekleştirmiş ve neticede ihracın sebebini, “Allah’ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması” (el-Enfâl 8/8) şeklinde beyan etmiştir. Bu âyetten de anlaşıldığı üzere hakkın ikame edilmesi ve haksızlıkların ortadan kaldırılması uğruna gerekli görüldüğünde, müminlerin kendi vatanlarını korumak için istemeseler bile şehri terk etmelerinin bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in Mekke’den çıkarılmasını kâfirler güçleri buna yettiğinde zorla, güçleri yetmediğinde ise çeşitli tuzaklar vesilesiyle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Yüce Allah bu hususu “Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke’den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.” (el-Enfâl 8/30) âyetiyle belirtmektedir. Bu âyette geçen ihraç kavramı, Mekke müşriklerinin Dârünnedve’de planladıkları tuzaklar içerisinde yer almaktaydı. Hâlbuki Mekke müşriklerinin bu tuzakları Bedir savaşında kendi aleyhlerine çevrilmiştir. Mekkeli müşrikler bu âyette geçen tutuklama, öldürme ve vatandan çıkarma tehditlerinin tamamına Bedir savaşında maruz kalmıştır. Yüce Allah bir taraftan Medine’den Hz. Peygamber’i küfrün belini kırmak için çıkarırken, diğer taraftan da Mekke müşriklerini kendi öz vatanlarından çıkararak savaş meydanına atmış ve müşriklerin tuzaklarını kendi aleyhlerine çevirmiştir. Yüce Allah’ın Kur’ân’da bir prensip olarak beyan buyurduğu “bütün şeytanî tuzaklar (sonunda) sadece sahiplerini yutar” el-Fâtır 35/43) hakikati bir kez daha burada tecelli etmiştir. Yüce Allah bu tecelliyi hatırlatarak müminleri teselli etmekte, zalimlere ise kaçınılmaz sonu hatırlatmaktadır. Bu genel prensiplerle ifade edilen suç

⁴³ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2: 197.

⁴⁴ Tantâvî, *et-Tefsîrül-l-vasîl li’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 6: 39.

ceza uyumunun Kur'ân'da kullanılan sünnetullâh kavramıyla beraber anlamlandırılması gerekmektedir.⁴⁵ Vatandan çıkararak ister Mekke'li müşrikler isterse Firavun ve yanındakiler olsun Allah'ın elçilerini yurtlarından çıkarmak isteyen herkes⁴⁶ geçmişte olduğu gibi gelecekte de sonuç olarak vatanından çıkarılacaktır. Bu Allah'ın zamanlar üstü olarak koyduğu bir kural, sünnetullâh'tır.⁴⁷

Vatanından çıkarma anlamına gelen ihraç kavramı, dinî bir maksatla bir yerden başka bir yere hicret etme hadisesinin hazırlık safhası olarak da görülebilir.⁴⁸ Bunun en bariz örneğine Hz. Peygamber'in hicreti esnasında şahit olunur. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in Mekke'den kâfirler tarafından çıkarıldığı zikredilmektedir. "Eğer siz O'na (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti..." (et-Tevbe 9/40) ifadeleriyle anlatılan Hz. Peygamber'in Mekke'den gizlice çıkışı kendi iradesiyle olsa da, kendi isteğiyle değil, müşriklerin dayatması, baskısı ve kendi öz vatanlarını Müslümanlara zindan etmesi neticesinde çıkmaya mecbur kaldığı için gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁹ Nitekim ahrece "çıkardı" (أَخْرَجَ) fiili de zorlamayla ve mecbur bırakmayla olmuş, bundan dolayı da kâfirlere nispet edilmiştir.⁵⁰ Aynı husus Teybe sûresinde, "peygamberi vatanından çıkarmaya azmeden" (وَمِمَّا يُأْخَرُاجُ الرُّسُولِ) (et-Tevbe 9/13) ibaresiyle yer almaktadır. Enfâl sûresinde geçen, Mekke müşriklerinin tehditleri ve tuzakları arasında yer alan tutuklama, öldürme ve öz yurdundan çıkarma fiillerinin üçüncüsü Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkmasıyla gerçekleşmiş olmaktadır. Tıpkı Firavun'un Hz. Mûsâ'yı şehirden çıkarma şeklindeki tehdidi ve ardından Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan çıkışı gibi, Hz. Peygamber de Mekke'den çıkarılmış ve her iki çıkarmanın neticesinde de zalimler şehirden çıkarılarak helak bölgesine çekilmiştir. Sonuç olarak öz yurdundan çıkarma tehdidi, Yüce Allah'ın yardımıyla zalimlerin kendi aleyhlerine olacak şekilde vuku bulmuştur. Bu âyette ayrıca ülkesinden çıkarılmak zorunda bırakılan başta

⁴⁵ Adem Yıldırım, *Kur'ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003), s. 43.

⁴⁶ Ertuğrul Resul, "Kur'ân'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -II-", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7 (2018): 155.

⁴⁷ Sünnetullâh ve Adetullah kavramlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Okşar, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 86-135.

⁴⁸ Halil Aldemir, "Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2016): 57.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 50.

⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 7: 69; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-vasîl li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 8: 143.

Hız. Peygamber olmak üzere müminlere Yüce Allah'ın yardımı, desteğı ve sekînesinin ineceğı hatırlatılmıştır.

Hız. Peygamber ve ümmetinin çıkarılması Kur'an'da "en hayırlı"lık vasfıyla beraber zikredilmiştir. Âl-i İmrân sûresinde geçen âyette "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliğı emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz." (Âl-i İmrân 3/110) denilmektedir. Birçok mealde âyette geçen *uhricet* أُخْرِجَتْ kelimesi için; çıkarılmış, ortaya çıkarılmış, meydana çıkarılmış, seçilmiş ve seçilip çıkarılmış şeklinde mana verilmiştir. Hâlbuki bazı hadislerde, insanlar için çıkarılmış kişiler ifadesinin Mekke'den Medine'ye vatanlarını terk ederek Allah yolunda Hız. Peygamber'le hicret etmiş olan muhacirler olduğu ifade edilmiştir.⁵¹ Bu açıklama "vatandan çıkarılma" ve "en hayırlı" olma arasında bir telazümün olabileceğini akla getirmektedir. Hazf ve mecaz öğeleri içeren bu âyette hakkında tefsir geleneğı içerisinde birçok yoruma rastlanılmaktadır.⁵² Bu yorumlardan birisi de; vatanlarından çıkarılanların insanlar arasında diğerlerinden farklı özelliklere sahip olduklarının bilinmesi için ortaya çıkarılmasıdır.⁵³ Bir kişinin vatanını terk edip başka yere yerleşmesi, o kişinin kamuoyu tarafından tanınıp bilinmesini kolaylaştıracak ve âyette belirtildiğı üzere iyiliğı emretme ve kötülükten nehyetme vasfını daha rahat icra etmeleri sonucunu verecektir.

Âl-i İmrân sûresinde "benim için hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların" (Âl-i İmrân 3/195) ifadesiyle aynı olgunun iki farklı yüzü birlikte ifade edilmektedir. İhraç olgusuna Hız. Peygamber'in sözlerinde de rastlanmaktadır; "Ne güzel bir beldesin, bana ne kadar da sevimli geliyorsun. Şayet kavmim beni senden çıkarmasaydı senden başka bir yeri yurt tutmaz, yuva kurmazdım."⁵⁴ Hicret olgusunda idealize edilmiş, din adına yapılan bir faaliyet söz konusuysen, ihraç ifadesi sürecin reel tarafına, dışardan izlenildiğinde görülen ve fark edilen yönüne değinmektedir. Âyetlerde göç konusunun daha fazla ihraç fiilini kullanmakla beraber çoğunlukla İslam yorum geleneğinde hicret kavramının öne çıkarılması ve hicret şeklinde işlenmesi; vuku bulan olaya ilahî nazarı ifade, Müslümanları edilgenlikten

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5: 96; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, h. 1409), 6: 398; Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*, 7: 101.

⁵² Bu yorumların incelenmesi ve lafzıyla ilk muhatapların ne anladığının araştırılması, otantik anlamın tespiti ve sonraki dönemlerde anlam genişlemesine maruz kalan bu lafzın hangi saiklerle bu noktaya geldiğı ayrı bir çalışma konusu oluşturacak keyfiyettedir.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8: 325.

⁵⁴ Tirmizî, "Menâkıb", 68.

kurtarıp etken kılma ve gerçekten yüz çevirmemekle birlikte pozitif bir yaklaşımın öne çıkarılması olarak yorumlanabilir.

5. İHRAÇ HADİSESİNİN ÖZELLİKLERİ

Araştırma ve incelememiz sırasında Kur'ân'da ihraç hadisesinin bazı hususiyetlerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu özellikler, ihraç olayının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

5.1. İhraç Hadisesinin Savaş Sebebi Sayılması

Kur'ân'da ihraç hadisesinin özelliklerine bakıldığında insanları haksız yere vatanlarından çıkarmanın savaş sebepleri arasında zikredildiği görülmektedir. Nitekim bu husus Tevbe sûresinde şöyle ifade edilmiştir: “Yeminlerini bozan, Peygamber’i vatanından çıkarmaya azmeden ve üstelik ilk önce size saldırmaya başlayanlara karşı savaşmaz mısınız?...” (et-Tevbe 9/13). Bu âyette geçen Hz. Peygamber’in vatanından ihraç edilmesi olayının, uğrunda savaşmayı gerektirecek derecede önemli bir savaş sebebi olduğu ve bu fiili yapanlara karşı savaşın teşvik edildiği söylenebilir.⁵⁵

Vatandan çıkarmamak Kur'ân'da peygamberlerden alınan bir söz iken (el-Bakara 2/84) vatanından çıkarılma sonucunda bu suçu irtikâp edenlerin aynı ceza ile cezalandırılacakları bildirilmektedir. “Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır.” (el-Bakara 2/191). Bir yerden çıkmak orada sahip olduğu maddi ve manevi nimetlerden mahrum olmak ve onları kaybetmek anlamına gelmektedir. İnsanın en son çıkacağı dünya hayatıdır ve tüm sahip olduklarını bırakarak gidecektir. Onun için insanın sahip olduklarını bırakması âyette ölümden daha şiddetli görülmüş ve insana son derece ağır geldiği belirtilmiştir (el-Bakara 2/191). Bu âyette hitap başta Hz. Peygamber ve ashabına, özellikle de muhacirlere yöneliktir.⁵⁶ Âyette geçen, “sizi çıkardıkları yerden” (مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ) ifadesi de Hz. Peygamber ve sahâbilerin Mekke’den çıkarılmak zorunda kaldıklarının bir göstergesidir.⁵⁷ Âyet, sizi çıkardıkları vatanınızdan ve evlerinizden siz de onları çıkarın manasına gelmektedir. Bu âyette ayrıca müşrikleri tehdit,

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 535.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 289; Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, 3: 565.

⁵⁷ Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimi el-Bustî es-Sicistânî İbn Hibbân, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 96-103.

müminleri teşvik ve Mekke'nin fethinin de müjdesi vardır.⁵⁸ Günümüzdeki terminolojisi ile vatana kastederek gizli ve açıktan ihanet edenlerin vatan-daşıklıkta çıkarılmaları da bu meyanda ele alınabilir.

Vatandan çıkarmak aynı duruma maruz kalmayı gerektiren bir suç olduğu gibi dinî mesuliyet açısından da büyük bir günahıdır. “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahıdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahıdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür.” (el-Bakara 2/217). Mescid-i Haram özel hususiyetinden dolayı bütün müminlere açık bir ibadet yeri ve kıblegâhtır. Bu sebeple oraya bütün müminlerin ibadet maksadıyla girme hakkı vardır. Bu hakkı engelleyenler şiddetle kınanmıştır. (el-Hac 22/25). Mescid-i Haram'dan insanları alı koymanın (saddun) ve oradan çıkarmanın (ihrac) küfür olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹ Sadece oradan çıkan Muhacirler değil, aynı zamanda Ensar da bu engellemeye maruz kalmıştır. Bu durum ise büyük bir haksızlık ve büyük bir cürüm olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple eğer bir fiil, savaşmaktan daha büyük bir zulüm haline gelmişse, bu fiil savaş sebebi sayılır.

Cihada izin veren âyetin gerekçelerinden birisi de yine müminlerin haksız yere vatanlarından çıkarılmaları olmuştur. Nitekim bu husus Kur'an'da “Onlar, haksız yere, sırf, “Rabbimiz Allah'tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir.” (el-Hac 22/40) âyetiyle özellikle vurgulanmıştır. Aynı hususla ilgili olarak Bakara sûresinde İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinin savaş hakkındaki tutumlarının anlatıldığı yerde onlar peygamberlerine şöyle demişlerdi: “Onlar, “Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım” diye cevap vermişlerdi.” (el-Bakara 2/246). Savaş emri gelmeden önce Câlut, İsrâiloğulları'nı vatanlarından çıkarmak zorunda bırakacak teşebbüslerde bulunmuş ve onların bir kısmını çocuklarından ayırmıştı. Bu âyette İsrâiloğulları, vatanlarından ihraç edilmelerinin savaşmaları için geçerli bir neden olduğunu peygamberlerine bildirmişlerdir. Ancak neticede onlardan pek azı verdiği sözü tutmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de savaşmak için bulunduğu bölgeden dışarı çıkmayı ifade eden birçok âyet vardır. (el-Enfâl 8/47; et-Tevbe 9/42, 46, 47, 83; en-Nur

⁵⁸ Tantâvî, *et-Tefsîrül-vasîl li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 1: 409.

⁵⁹ Nicolai Sinai, “The Unknown Known Some Groundwork for Interpreting the Medinan Qur'an,” *Mélanges de l'Université Saint-Joseph*, Dar El-Machreq 66 (Beyrou 2015-2016): 56.

24/53; el-Haşir 59/12). Bu âyetlerde geçen ihraç kelimelerinin ortak noktası, Allah yolunda evlâdu iyâlden vazgeçerek savaşmak için bulunduğu vatanı terk etmektir. Bu âyetlerde geçen ihraç olayı vatanından çıkarılmaktan ziyade, vatan savunması yapmak için sefer görev emrini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu âyetler, daha çok münafıkların savaşmak için vatanlarını terk etmeyip mazeretler beyan etmeleri ya da farazi savaş olsaydı kendilerinin de gönüllü olarak savaşmak için yurtlarından çıkma fedakârlığını yapacakları konusundaki çelişki ve samimiyetsizliklerini deşifre eden âyetlerdir.

5.2. İhraç Hadisesinin İmtihan Vesilesi Olması

Yüce Allah'ın emirleri doğrultusunda vatandan çıkmayı göze alabilmenin ciddi bir samimiyet testi olduğu söylenebilir. İhraç yoluyla imtihan olma ve arınmadan geçme olgusu Kur'ân'da çok önemsenen bir durumdur. Nitekim Nisâ sûresinde vatanından çıkmayla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer biz onlara, "Hayatlarınızı feda edin veya yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı..." (en-Nisâ 4/66). Yüce Allah bu âyette vatanından çıkmayla, insanın hayatını feda etmesini denk tutmuştur. Çünkü insanın akrabalarını ve komşularını terk ederek vatanından ayrılması, insana ölüm kadar zor gelen bir durumdur.⁶⁰ Âyette geçen "onlar" zamiri, bazı âlimlere göre münafıkları bazılarına göre ise hem münafıkları hem de müminleri işaret etmektedir.⁶¹ Münafıkların gerçek yüzlerinin ortaya çıkması ve samimiyet testinden geçerek varsa imanlarını ispat etmeleri ancak bu zorlu iki emrin yerine getirilip getirilmemesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle Yüce Allah onların iç dünyalarını deşifre ederek, pek azının bu emri yerine getireceğini bildirmektedir. Bazı âlimler münafıklardan farz kılınan emri yerine getiren az sayıdaki grubun emri gösteriş ve riya için yerine getireceğini ifade etmişlerdir.⁶² Münafıklara vatanlarını terk etme emrinin verilmesi durumunda bu iş onlara zor gelecek ve neticede küfürleri ortaya çıkacaktı. Hâlbuki Yüce Allah böyle bir emirle onları mükellef tutmayarak, onların işlerini kolaylaştırmış ve onlara ihlas ile iman etme fırsatı vermiştir.⁶³

⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 515; XXII, 63; Emad Yakup Hamatto, *el-İhrâc mine'd-diyâ fi davi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Yüksek Lisans Tezi, Câmîiatu'l-İslamiyye, Gazze, 2004), 33.

⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 130.

⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 130.

⁶³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 130.

5.3. İhraç Hadisesinin Lütuf Olması

İnsanın vatanından çıkarılmasının ne denli büyük bir zulüm olduğu ihraç kavramının incelendiği birçok âyette görülmüştü. Hatta vatanından çıkarmanın savaş sebebi olduğu ifade edilmişti. Bununla beraber insanın içinde bulunduğu şartlar gereği kendisinin öz vatanından çıkmak için yollar aradığı görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Yüce Allah Nisâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: “Size ne oluyor da, Allah yolunda ve “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver” diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?” (en-Nisâ 4/75). Bu âyette “halkı zalim olan şu memleketten bizi çıkar” diye dua edenlerin hicret edemeyip de Mekke’de kalan müminler olduğu ifade edilmiştir. Mekkeli müşriklerin bazı müslümanların hicret etmelerine müsaade etmemeleri⁶⁴ ve çeşitli sebeplerden dolayı Mekke’de kalmaları onlar için zulüm olmuştur. Zira onlar hicretten sonra daha da azınlığa düşerek müşriklerin baskıları altında zayıf bir konumda kalmışlardır. Bu zayıf konumda kalan sahâbilerden birisi de Hz. Peygamber’in amcasının oğlu İbn Abbas’tır.⁶⁵ Bir anlamda hicret edenler vatanlarını terk etmiş olmalarına rağmen baskı ve zulümden kurtularak özgürlüğe kavuşmuş, kalanlar ise baskı ve zulüm altında inlemeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde baskı ve zulümden kaçıp kişinin öz vatanını terk etmesi kendisi için bir lütuf olmaktadır.

Kişinin öz vatanını terk etmesinin kendisi için lütuf olabilmesi hakkında Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’e öğrettiği dua ihraç konusu açısından önemlidir. İsrâ sûresinde geçen âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “De ki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.” (el-İsrâ 17/80). Bu âyette doğruluk içinde çıkış yerinin Mekke, giriş yerinin ise Medine olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶ Bu dua, İslâm’ın evrensel boyutta tebliği ve müslümanların barış ve güven içinde yaşamaları için siyasî hâkimiyetin hayatî önem taşıdığını düşünen Hz. Peygamber açısından, savunulabilir bir toprak ve İslâm idealine bağlı etkili bir

⁶⁴ Tantâvî, *et-Tefsîrül-vasît li’l-Kur’ânîl-Kerîm*, 3: 220.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 534.

⁶⁶ Taberî, *Câmiü’l-beyân an te’vîli’l-Kur’ân*, 17: 533.

siyasî otoritenin varlığını sağlayacak ayrıca oluşturulacak medeniyetin temel müesseselerin kurulacağı⁶⁷ yeni bir vatan talebi olarak da anlaşılabilir.⁶⁸

5.4. Cehennemden İhracın Talep Edilmesi

Kur'ân'da gidilen yerin pişmanlık yurdu olduğu bildirilen ebedi mekân, cehennemdir. Cehenneme girenler oradan ihraç edilip tekrar dünya vatanlarına dönmek için yalvarmış ve pişmanlıklarını ifade etmişlerdir. Kur'ân'da bu yalvarmalar şu şekilde zikredilmiştir: "Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz." (el-Mü'minûn 23/107). Onlar cehennemde, "Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim" diye bağırırlar. (Onlara şöyle denilir:) "Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." (el-Fâtır 35/37). Suçlular Cehennemden çıkarılma istek ve yalvarmalarının cevabını Yüce Allah Câsiye sûresinde şu şekilde vermektedir: "Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez." (el-Câsiye 45/35).

5.5. Vatanından İhraç Edilenlere Kur'ân'da Vaad Edilenler

Kur'ân'da çeşitli sebeplerden dolayı, yerini yurdunu, kendi öz vatanını Yüce Allah uğruna terk etmek zorunda kalan müminlere yönelik hem bu dünyada hem de ahirette onları rahatlatarak birçok müjde haber verilmektedir. Bu müjdelerin bir kısmı dünyada peşin olarak vaad edilen müjdeler, bir kısmı da ahirette verilecek olan müjdelerdir.

Dünyada vaad edilen müjdeler arasında, Yüce Allah'ın yardım elinin daima Allah için zorluk çekenlerle ve O'na yardım edenlerle beraber olması (et-Tevbe 9/40), yeryüzünde gidebilecekleri çok sayıda uygun mekânlar bulunması (en-Nisâ 4/97; el-Ankebut 29/56), dünyada yeniden ekonomik imkânlarla kavuşup yeryüzüne mirasçı olacakları (eş-Şuarâ 26/59), fakirlikten kurtulacakları, bol rızıkla ödüllendirilecekleri (en-Nisâ 4/100), korku ve kederden uzak bir yaşama kavuşacakları (el-Maide 5/11), çıkarıldıkları vatanlarındaki yöneticilerin baskılarından kurtulacakları (el-Maide 5/11; en-Nisâ 4/100), güç ve kudret sahibi olacakları (el-Kasas 28/6), örnek şahsi-

⁶⁷ Recep Bilgin, *Son Dönem Hadis Çalışmaları ve Talat Koçyiğit (1927-2011)'in Hadisçiliği* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. 2015), 5.

⁶⁸ Ahmet Önkol, "Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 17: 463.

yetler olacakları ve ülkeye varis kılınacakları (el-Kasas 28/5) ve dinlerini rahatça yaşayacakları imkânlarla kavuşacakları gibi hususlar yer almaktadır.⁶⁹

Vatanından ihraç edilenlere yönelik manevî müjdeler ve ahiret hayatına yönelik mükâfatlar arasında, kötülüklerinin örtüleceği ve günahlarının affedileceği (Âl-i İmrân 38/195), Yüce Allah katında en yüksek dereceye nail olacakları (et-Tevbe 9/20), içinden ırmaklar akan cennette sonsuzlukla mükâfatlandırılacakları (Âl-i İmrân 3/195; et-Tevbe 9/21), gerçek kazanca ve büyük kurtuluşa ulaşacakları (et-Tevbe 9/100) gibi hususlar yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen müjdeler, çekilen zorlukların bedelleri olarak görülebilir. Nitekim Araplar, insanın çektiği sıkıntıların zorluğuna göre karşılık göreceğine ilişkin Kur'an ve hadislerden ilham alarak özdeyişler ve veciz sözler ortaya koymuşlardır. Daha çok fıkıh kaideleri olarak kitaplarda geçen bu meşhur özdeyişler; *el-ğurmu bi'l-ğunmi*,⁷⁰ *en-ni'metü bi-kadri'n-nigmeti*,⁷¹ "ne kadar zahmet o kadar rahmet, ne kadar külfet o kadar nimet"⁷² şeklindedir. Bu kaidelere göre mümin, Yüce Allah uğrunda ne kadar fedakârlıkta bulunuyor ve sıkıntı çekiyorsa, onun bedeli olarak da hem bu dünyada hem de ahirette mükâfat o ölçüde yüksek olmaktadır.

SONUÇ

Genel olarak insanlar, özellikle de kültürel kodlarında yer alan vatan sevgisini imandan bir parça olarak gören Müslümanlar için vatanlarından ayrı düşmek büyük bir kayıptır. Kâfirler de Müslümanları inançlarından döndürmek için bu hassasiyeti tarih boyunca kullanmaya çalışmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de ihraç kavramı birçok manaya gelmekte ve vatandan ihraç konusu da çok yönlü olarak yer almaktadır. Bu bağlamda Kur'an'da vatanından çıkarılma;

- 1- Kibirilenmekten dolayı vatanından çıkarılmak (Şeytan),
- 2- Yüce Allah'ın buyruğunu dinlememek sebebiyle vatanından çıkarılmak (Hz. Âdem ve Havvâ),
- 3- Azap mahallinden kurtulmak için vatanından çıkarılmak (Hz. Lût, Hz. Şuayb ve yanlarındaki inananlar),

⁶⁹ Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili'l-Kur'an*, 7: 402.

⁷⁰ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-hakîm=Tefsîrü'l-menâr* (b.y.: el- Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmmetu li'l-Kitâb, 1411/1990), 11: 352; Ahmed Zerkâ, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye* (Dimeşk Dârü'l-Kalem, 1989), 437.

⁷¹ Zerkâ, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye*, 441.

⁷² Mecelle fıkıh kaideleri içerisinde, 87. kural, *الرُّمُّ بِالْغُفْمِ*, 88. kural ise *بِقَدْرِ النِّعْمَةِ بِقَدْرِ النِّعْمَةِ وَبِقَدْرِ النِّعْمَةِ* şeklinde geçmektedir.

4- Hak karşısında çaresiz kalanların gerçeği gizleyerek kamuoyu oluşturmak için yaydığı vatanından çıkarılma söylemi (Firavun tarafından),

5- Azap mahalline çekilmek için vatanından çıkarılmak (Firavun ve askerleri),

6- Dininden dolayı ve dinden döndürmek için vatanından çıkarılmak (Hz. Muhammed ve önceki ümmetler),

7- İnançlı insanların bir tehdit ve zulüm yoluyla sürgün edilerek vatanlarından çıkarılması (Mekkeli Müslümanlar),

8- Zalimler için hak edilmiş bir ceza olarak vatanından çıkarılmak (Mekkeli Müşrikler) gibi manalara geldiği görülmüştür.

Kur'ânda vatandan çıkarma hadisesi neredeyse ölümle denk sayıldığı için aynı zamanda savaş sebebi kabul edilmiştir. Vatandan çıkarmayla ilgili verilen örneklerde Yüce Allah'ın vatandan çıkarma zulmünü işleyenleri layık oldukları şekilde, cezanın suça uyumu zirve noktada gösterilmektedir. Bu suçu işleyenlerin ilk olarak dünyada cezalandırıldıkları ahirette ise ayrıca azaba uğrayacakları bildirilmektedir.

Kur'ânda müminlerin vatanlarından çıkışı, kimi zaman imanlarını test etme noktasında önemli bir imtihan vesilesi olmuş, kimi zaman da müminler hakkında Yüce Allah'ın bir lütfu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ânda önceki peygamberler ve kavimleri arasındaki ihraç hadiselerinin daha çok Mekkî sûrelerde geçtiği, Hz. Peygamber ve Ehl-i kitap hakkındaki ihraç hadiselerinin ise daha çok Medenî sûrelerde geçtiği tespit edilmiştir. Önceki peygamberlerin vatanlarından çıkışı, Hz. Peygamber ve ashabına hatırlatılarak adeta kendilerinin başına da benzeri hadiselerin gelebileceğine dair zihinsel ve psikolojik bir hazırlık yapılmıştır. Böylece müminlerin her türlü sıkıntıya katlanmaları gerektiği vurgulanarak vatanlarını kaybedenlere bunun neticesinde ebedî kalacakları Cennet vatan olarak müjdelenmiştir.

Kur'ân her çağa hitap eden ve çağların problemlerine çözümler sunan bir kitap olması hasebiyle, günümüzde yaşanan göç, zorunlu göç ve vatanından ihraç edilme gibi güncel problemlere de çözümler sunmuştur. Bu bağlamda Kur'ânda ihraç hadisesinin iyi anlaşılmasının, ihraç olayını bizzat yaşayanlara teselli, bu olaya şahit olanlara da yapılması gerekenlere teşvik için pek çok çözümler sunacağı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm bi-hâşiyeti'l-mushafü's-şerîf*. 3. Baskı. Kahire: Dârü'l-Hadis, 1991.

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb Arnavud. B.y.: Müessesetür'r-Risâle, 2001.
- Aldemir, Halil. "Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması". *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*. 3/4 (2016): 49-67.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmud. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri's-seb'i'l- mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, h.1415.
- Apaydın, Halil. "Ruh Sağlığı - Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 59-77.
- Atar, Fahrettin. "Sefer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 294-298. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Benek, Mehmet Munir. *Kur'ân-ı Kerîm'de Uluhiyyetle İlgili Azamet Cemi'nin Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2006.
- Bikâî, İbrahim b. Ömer. *Nazmu'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâtî ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-İslamiyye, t.s.
- Bilgin, Recep. *Son Dönem Hadis Çalışmaları ve Talat Koçyiğit (1927-2011)'in Hadisçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. 2015.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Bozkurt, Nebi. "Tarihi Değiştiren Yolculuk". *Hicret*. Ed. Muhammed Bedirhan. 131-135. İstanbul: TÜRKKAD, 2015.
- Buhârî, Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir. B.y.: Dâru Tavgi'n-Necât, 1422/2002.
- Bursevî, İsmâil Hakkî el-Halvetî. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.
- Cezûlî, Ahzemî Sâmîûn. *el-Hicretu fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, Şeriketü'r-Riyâd, 1996/1417.
- el-Mâturidî, Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd Ebû Mansûr. *Tefsîru'l-Mâturidî (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*. Thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Erdoğan, Suat. *Kur'ân Sünnet Işığında Suç Ceza Uygunluğu*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Hamatto, Emad Yakup. *el-İhrâc mine'd-diyâ fî davi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu'l-İslamiyye, Gazze, 2004.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed. *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, h.1409.
- İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimi el-Bustî es-

- Sicistânî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*. çev. Harun Bekiroğlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. 'Alî Ebu'l-Fadl Cemâluddîn el- Ensârî er-Ruveyfî'î el-İfrîkî. *Lisânu'l-'arab*. 3. Baskı. Beyrut: Dâr Sâdır, h. 1414.
- İslâmoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'ân Gerekeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- Karaman, Hayrettin.- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi-Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Kaya, Murat. *Kur'ân'da Allâh'a Ait Azametli İfadeler (Bunların Tahlili Ve Orijinal Bir İ'caz Vechi Olarak Temellendirilmesi)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Kınnevcî, Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddik Hasan Han. *Fethü'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Koenig, H. G. "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice". *Southern Medical Journal*. 97/12 (2004): 1194-1200.
- Köylü, Mustafa. "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23. (2007): 65-92.
- Köylü, Mustafa. "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi". *OMU İlahiyat Fak. Dergisi*. 28. (2010): 5-36.
- Köylü, Mustafa. "Kur'an'da Ruh Sağlığı". *OMU İlahiyat Fak. Dergisi*. 31. (2011): 5-37.
- Kubeyî, Ahmed Ubeyd. *Mevsûatü'l-kelime ve ehavâtiha fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 2. Baskı. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü's-Şurûk, 2003.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil*. Thk. Abdullah Mahmud. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, h. 1423.
- Okşar, Yusuf. *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Önkâl, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420/1999. Sağaltıcı, Eser. *Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Taraması*. Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2013.
- Şahan, Ramazan. *Kur'an-ı Kerim'de Lut (a.s.), bununla ilgili İsrâiliyyât ve günümüze*

- mesajları (bir konu tefsiri denemesi)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Resul, Ertuğrul. “Kur’anda Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -II-“, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7. (2018): 145-173.
- Rızâ, Reşid. Muhammed. *Tefsîrû'l-menâr*. B.y.: el-Heyetü'l Mısriyyetü'l Âmmetu li'l-Kitâb, 1411/1990.
- Sıcak, Ahmet Sait. *Kur’anda İstihza (Küçümseme)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Sıcak, Ahmet Sait. *Kur’an Tefsirinde Öznellik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Sinai, Nicolai. “The Unknown Known Some Groundwork for Interpreting the Medinan Qur’an”. *Mélanges de l’Université Saint-Joseph*, Dar El-Machreq. 67. (Beirut 2015-2016): 47-96.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid. *Câmiü'l-beyân an te’vili'l-Kur’ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tantâvî, Muhammed. *et-Tefsîrû'l-vasît li'l-Kur’âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1997.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmiü's-sahîh*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 3. Baskı. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yıldırım, Adem. *Kur’an-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmudî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't- te’vîl*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, h.1407.
- Zerkâ, Ahmed. *Şerhü'l-kavâidi'l-fıkhiyye*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1989.